

і *rejoice*, а сама лексема *joy* і яе дэрываты ўжываюцца даволі рэдка, што відавочна з аналізу мастацкіх твораў і іх перакладаў. У адрозненне ад беларускай мовы, дзе дзеясловы *радавацца*, *узрадавацца*, *абрадавацца* могуць уводзіць у тэкст простую мову, англійскій дзеясловы *joy* і *rejoice* не могуць выконваць гэту функцыю, замест іх англічане ўжываюць такія дзеясловы, як *exult* (трыюмфаваць, узрадавацца) ці *enthuse* (прыйсці ў захапленне). Некаторыя даследчыкі (Ю.Д. Апресян, Г. Вяжбіцкая) тлумачаць гэта асаблівасцямі англа-саксонскай культуры, дзе не прынята паддавацца пачуццям.

Літаратура

1. Англо-русский синонимический словарь / Ю.Д. Апресян, В.В. Ботякова, Т.Э. Латышева и др.; Под рук. А.И. Розенмана и Ю.Д. Апресяна. М.: Рус. яз., 2000. 544 с.
2. Апресян Ю.Д. Избранные труды. Т. 2. Интегральное описание языка и системная лексикография. М.: Школа “Языки русской культуры”, 1995. 767 с.
3. Грин Г. Комедианты. Роман. На англ. яз. Комментарий М.В. Дьячкова. М.: Изд-во “Менеджер”, 2003. 336 с.
4. Грин Г. Стамбульский поезд. Роман. На англ. яз. М.: Изд-во “Менеджер”, 2003. 256 с.
5. Квеселевич Д.И. Русско-английский фразеологический словарь. М.: Рус. яз., 2001. 706 с.
6. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т. 4. П–Р / [Рэд. тома Г.Ф. Вештарт, Г.М. Прышчэпчык]. Мінск: БелСЭ, 1980. 768 с.
7. Macmillan English Dictionary for advanced learners. Bloomsbury Publishing Plc, Macmillan Publishers Limited, 2002.
8. Proverbia et dicta: Шасцімоўны слоўнік прыказак, прымавак і крылатых слоў / Н.А. Ганчарова, І.М. Шчарбакова, Л.Г. Калядка і інш.; Пад рэд. Н.А. Ганчаровай. Мінск: Універсітэцкае, 1993. 225 с.
9. Webster’s Third New International Dictionary of the English Language unabridged. Merriam – Webser inc., Publishers – Springfield, Massachusetts, USA, 1981.

Г.І. Зур

ІНТЭР’ЕКТЫЎНЫЯ ВЫКАЗВАННІ Ў БЕЛАРУСКАЙ І НЯМЕЦКАЙ МОВАХ: ДА ПАСТАНОЎКІ ПРАБЛЕМЫ

У сучаснай лінгвістычнай навуцы ўсё больш належнай увагі надаецца галіне, якая звязана з эмацыянальна-экспрэсіўным бокам моўнага знака (працы Ю.М. Маліновіча, В.І. Шахоўскага, Р.С. Сакіевай, Л.М. Міхайлава, Л.А. Піятроўскай і інш.). “Чалавечая думка пастаянна

вагаецца паміж лагічным успрыняццем і эмоцыяй. Мы або разумеем, або адчуваем, часцей за ўсё наша думка складаецца адначасова з лагічнай ідэі і пачуцця» [1, с. 182].

Сапраўды, пры адлюстраванні рэчаіснасці ў свядомасці актыўная роля належыць эмацыянальнаму ўспрыняццю чалавекам наваколля. Вядома, што менавіта моўца адбірае з арсеналу моўных сродкаў (мадэляў сказаў і тыпізаваных структур) тую канструкцыю, якая найлепшым чынам адпавядае яго эмацыянальнаму стану, задачам камунікацыі.

Эмоцыі могуць праяўляцца ў жэстах, міміцы. У размове ж для выражэння эмоцый ужываюцца спецыяльныя словы і канструкцыі з эматыўным значэннем. Спецыфіка эматыўных выказванняў заключаецца ў выражэнні (а не называнні) эмацыянальнага стану ці адносін моўцы да чаго-небудзь.

Выклічнікі *Interjektion*, або *Ausrufewort*, *Empfindungswort* (ад лацінскага *interjectio* – ‘кідаць паміж, ставіць, саджаць між, змяшчаць’ ці *Exclamation*, ад лацінскага *exclamatio* – ‘ускрыкванне, выкрыкванне, вокліч’) – гэта асаблівы лексіка-граматычны клас моўных адзінак, у якіх эмацыянальна-экспрэсіўны кампанент выступае ў якасці дамінанты.

Доўгі час выклічнікі заставаліся па-за межамі спецыяльных навуковых даследаванняў як у айчынным, так і ў замежным мовазнаўстве. Недастатковая тэарэтычная і практычная распрацаванасць праблематыкі выклічнікаў, асабліва ў беларускім мовазнаўстве, абумовілі выбар аб’екта дадзенага даследавання.

Найбольш спрэчным да сённяшняга часу застаецца пытанне прыроды выклічніка як часціны мовы. Не выпадкова ў апісаннях рускіх даследчыкаў сустракаюцца тэрміны **паўсловы, няпоўныя словы** (В.Д. Ушакоў, А.А. Шахматаў, В.Д. Дзеўкін), **эквіваленты слоў, эквіваленты сказаў** (В.У. Вінаградаў), **словы-сказы** (І.Н. Сцепанян), а ў канцы XIX-га пачатку XX-га стст. існавала тэндэнцыя разглядаць выклічнікі як нямоўную з’яву, несвядомыя воклічы чалавека ў стане афекту, якія нічога не маюць агульнага са словамі (К.С. Аксакаў, Д.М. Аўсяніка-Кулікоўскі, А.А. Патабня, W. Wundt, O. Behaghel, O. Jespersen).

Усю разнастайнасць поглядаў на праблему выклічніка можна звесці да трох: 1) выклічнікі не адносяцца да часцін мовы (Ф.І. Буслаеў, А.М. Пяшкоўскі і інш.); 2) выклічнікі набліжаюцца да іншых часцін мовы, напрыклад, да прыслоўяў (О. Есперсэ, Х. Зютэрмін, Х. Брыкман і інш.); 3) выклічнік з’яўляецца часцінай мовы з асаблівым статусам

(Ф.Ф. Фартунатаў, І.І. Мешчанінаў, В.У. Вінаградаў). Такія разыходжанні абумоўлены разнапланавасцю і гетэрагеннасцю адзінак, якія складаюць гэты моўны клас.

На сучасным этапе катэгорыя выклічнікаў, як яна прадстаўлена па апісаннях шматлікіх граматык (у тым ліку і нямецкай мовы) аб'ядноўвае наступныя групы:

1) сапраўдныя выклічнікі – сацыяльна асэнсаваныя воклічы чалавека, якія служаць для выражэння эмоцый і волевыяўленняў: *ох!*, *эх!*, *ай!*; *Oh!*, *Ah!*, *Ei!*, *Pfui!*;

2) вытворныя выклічнікі – словы, словазлучэнні, устойлівыя спалучэнні, фразеалагізмы, ідыяматычныя выразы, сказы, кампаненты якіх у пэўным моўным акружэнні страцілі поўнасцю або часткова сваё лексічнае значэнне з-за вельмі частага ўжывання зыходнай часціны мовы і ператварыліся ў сродак выражэння эмоцый, адчуванняў, пачуццяў: *Бацюхны!*; *Чорт!*; *Вось яно што!*; *Himmel!*; *Tausend*; *Zum Teufel!*; *Verflucht und zugenäht!*; *Du krigst die Motten!*. У лінгвістыцы гэта з'ява абазначаецца тэрмінам **сацыяцыя** (ад англ. *satiation* < лац. *satiare* – ‘карміць уволу, насычаць’; ням. *satiiren* <лац.> 1. насычаць; 2. нейтралізаваць (тэхн.) [2, с. 316]. Так, у ням. выразе *Die Frage ist erledigt!* (бел. *Дамовіліся!*) эмацыянальны стан выражаецца не канкрэтна, у суразмоўцы ўзнікае скрытае адчуванне эмоцыі, а інтэр'ектыўнае выказванне з'яўляецца апісальным сродкам перадачы эмацыянальна-афарбаванай думкі.

Сродкі выражэння “эматыўна-ацэначных” адносін і ў беларускай, і ў нямецкай мовах вельмі разнастайныя. Яны надаюць мове жывасць, яскравасць, вобразнасць, а гэта з'яўляецца характэрнай рысай жывой гутарковай мовы, дзе пераважна і ўжываюцца інтэр'ектыўныя выказванні. Сярод гатовых моўных формул дыялогу значнае месца займаюць так званыя **непрэдыкатыўныя камунікаты – нерасчлянёныя сказы** [3, с. 50].

Нерасчлянёныя сказы вывучаны пакуль што недастаткова, пра што сведчыць наяўнасць разнастайных тэрмінаў: **словы-сказы, нерасчлянёныя сказы, эквіваленты сказа, нерасчлянёныя фразы, некадыфікаваныя выказванні**. Н.І. Фарmanoўская разважае пра іх як пра асаблівы клас сінтаксічных адзінак – **фразеалагізаваных сказаў, ці ўстойлівых камунікацыйных формул**. Н.Д. Аруцёнава адносіць дыялагічныя рэплікі да граматычна аморфных, ці **неграматызаваных выказванняў**. Выкарыстоўваецца тэрмін **рэлятывы** (тэрмін

Г.В. Валімавай). В.Б. Сірацініна і Э.М. Сталярова лічаць рэлятывы асаблівымі непрэдыкатывымі канструкцыямі [3, с. 51].

У выніку дыскусійнасці пытання аб граматычным статусе вытворных выклічнікавых адзінак, выразы: *Не давядзі свет!; А смуткі яго ведаюць!; Бадай цябе качкі стапалі!; І думаць няма чаго! Яшчэ чаго не ставала!; Так Богу ўпадабалася!; Толькі і бяды!; Туды яму і дарога!; Чорт лазаты!; Каб цябе дождж намачыў!; Віры яго ведаюць!; У добры час!; Не можа быць!; Глупства!* яшчэ не маюць замацаванай устойлівай лінгвістычнай дэфініцыі. Дадзеныя выказванні ўяўляюць сабой застылыя цэласныя ўтварэнні асаблівага камунікацыйнага тыпу, у складзе якіх прадстаўлены інтэр'ектыўныя адзінкі, якія ў структуры дыскурсу ўдзельнічаюць у фарміраванні рэплікі-рэакцыі.

Пры ўсёй разнастайнасці тэрмінаў у акадэмічных беларускіх граматыках для вызначэння такіх выказванняў выкарыстоўваюцца два тэрміны **словы-сказы** ці **нерасчлянёныя сказы**.

Інтэр'ектыўныя выказванні – гэта асаблівы функцыянальна-граматычны клас моўных адзінак, статус якіх вызначаецца спецыфічнымі прагматыка-камунікацыйнымі і семантыка-граматычнымі ўласцівасцямі. Выказванні структурна не змяняюцца, маюць толькі адну форму выражэння, у іх адсутнічае трансфармацыя.

Тэрмін інтэр'ектыўнае выказванне падаецца нам зручным, бо гэтым тэрмінам, бяспрэчна, акрэсліваецца кола даследуемых адзінак, якія нас цікавяць і падкрэсліваецца іх функцыянальна-прагматычная і сінтаксічная характарыстыка. Пераважна інтэр'ектыўныя выказванні ўжываюцца ў звычайных моўных зносінах. Ім уласцівы суб'ектыўнасць, спантаннасць, што дазваляе адносіць іх да стандартных стэрэатыпных структур, якія адзначаны нацыянальнай спецыфікай.

З мэтай перадачы складаных эмацыянальна-псіхалагічных станаў камунікантаў, інтэр'ектыўныя выказванні шырока выкарыстоўваюцца ў дыялагічным дыскурсе. З іх дапамогай моўца ў выключна сціслай форме перадае складаны эмацыянальны стан, цэлы комплекс суб'ектыўных перажыванняў і тым самым разлічвае на пэўны перлакутыўны эфект з боку слухача. Ужыванне моўцам інтэр'ектыўных выказванняў з'яўляецца вельмі яскравай маўленчай характарыстыкай, выкарыстоўваецца аўтарамі мастацкіх твораў, якія імкнуцца эканомнымі выразнымі сродкамі даць чытачу ўяўленне пра тую ці іншую дзеючую асобу. Шырокае выкарыстанне інтэр'ектыўных выказванняў ва ўнутраным маналогу

сведчыць пра неадназначнасць адносін персанажа да падзей, людзей, фактаў, пра яго сумненні і глыбокія перажыванні.

У граматыках як нямецкай, так і беларускай моў размяжоўваюцца адназначныя і шматзначныя выклічнікі, а сярод адназначных вылучаюцца формы для выражэння станоўчых і адмоўных эмоцый. Аднак такое размежаванне даволі ўмоўнае, бо выклічнікі вельмі лёгка паддаюцца транспазіцыі, пры якой адбываецца пераасэнсаванне моўнага знака пад уплывам экспліцытных і імпліцытных моўных і экстралінгвістычных фактараў.

Інтэр'ектыўным выказванням уласціва так званая эмацыянальна-ацэначная энантысемія, якая дазваляе спалучацца ў эмацыянальнай сферы чалавека адначасова самым розным пачуццям, нават процілеглым.

Ужыванне інтэр'ектыўных выказванняў абумоўлена яшчэ і асобай суразмоўцы, яго ўзростам і сацыяльным статусам. Тыповым для функцыянавання інтэр'ектыўных выказванняў можна лічыць той від дыялагічнага дыскурсу, калі суразмоўцы аднаго ўзросту і сацыяльнага статусу. Гэта можа быць дыялог блізкіх людзей, сяброў, якія з даўніх часоў ведаюць адзін аднаго, могуць не стрымліваць выражэнне сваіх эмоцый і могуць не хвалявацца, што іх рэплікі будуць не так зразумелыя. Гэта від сіметрычных адносін. Пры асіметрычных адносінах інтэр'ектыўныя выказванні выкарыстоўваюцца пераважна ў мове старэйшага па ўзросту ці вышэйшага па статусу. Той, хто разумее сваё падпарадкаванае становішча, можа дазволіць сабе толькі тыя інтэр'ектыўныя выказванні, якія адносяцца да станоўчага спектру.

Значэнне інтэр'ектыўнага выказвання раскрываецца ў кантэксце. Для канкрэтызацыі яго семантыкі важнае значэнне мае інтанацыя (адценні ў тэмбры, адрозненні ў даўжыні і вышыні галосных гукаў і інш.).

У маўленні інтэр'ектыўныя выказванні ўзнаўляюцца без змяненняў. Яны валодаюць адноснай камунікацыйнай самастойнасцю, характарызуюцца адзінствам граматычнай структуры, лексічным напаўненнем, пэўнай інтанацыяй: ням. *Mein Gott!* (бел. *Мой Божа!*); ням. *Da hört sich alles auf!* (бел. *Гэта ўжо занадта!*); ням. *Da lachen ja die Hühner!* (бел. *Гэта курам на смех!*); ням. *Ich verstehe immer Bahnhof!* (бел. *Нічога не разумею!*); ням. *Wie man es nimmt!*; (бел. *Ну, гэта як сказаць!*); ням. *Das war es!* (бел. *Вось і ўсё!*). У нямецкай мове некаторыя з іх маюць форму залежнага сказа, аднак у маўленні заўжды выступаюць як самастойныя выказванні: ням. *Wenn ich schon so was höre!* (бел. *Ды дзе там!*); ням. *Was es nicht alles gibt!* (бел. *Гэта ж трэба!*). У нямецкай мове структурай нерасчлянёных

інтэр'ектыўных выказванняў найчасцей з'яўляецца іменная група, якая аформлена як зваротак: *Junge, Junge!; Mensch, Meier!; Himmel und Wolken!* (wokлічы здзіўлення і спалоху). Некаторыя ўтвараюцца спалучэннем розных назоўнікаў з *mein(e), (du) liebe(r), heilige(r), noch mal, кшталту Meine Güte!; Du liebe Zeit!; Heiliger Schreck!; Herrgott noch mal!* Эмацыянальны змест такіх інтэр'ектыўных выказванняў невыразны; гэта рэакцыя на нечаканую падзею ці навіну, якая здзівіла, уразіла, ці напалохала. Вылучаецца група аднасастаўных іменных выказванняў з выклінікава-мадальным значэннем, якія выражаюць непрыемнае здзіўленне ці расчараванне з-за немагчымасці ажыццявіць задумы ці жаданні, нязгоду з суразмоўцам ці абазначаюць неадпаведнасць між рэчаіснасцю і задумамі: *(Prost) Mahlzeit!* (бел. *Вось дык прывітанне!*); *Feierabend!* (бел. *Здароў! Пішы прапала!*); *Ja, Kuchen!* (бел. *Ды дзе там!*); *Keine Idee!; Kein Stück!; Nicht die Bohne! Denkste!; Weit gefehlt!* (бел. *Зусім! Ані!*); *Irrtum vom Amt!* (бел. *Памыляеўся!*); *Leicht gesagt!* (бел. *Лёгка сказаць!*).

Ёсць у нямецкай мове невялікая група мадальных выказванняў, якія выражаюць экспрэсіўнае пацверджанне ці нязгоду і складаюцца са спалучэнняў службовых слоў: ням. *Und ob!* (бел. *Дзіва што! А то ж!*); ням. *Und wie!* (бел. *Яшчэ як!*); ням. *(Na und) Wenn schon!; Na und wenn auch!* (бел. *Ну і што ж!*); ням. *I wo!; Ach wo!; Ach was!* (бел. *Ды што ты! Ды не! Ды дзе мне!*).

Пры аналізе структурных асаблівасцей інтэр'ектыўных канструкцый нямецкай мовы ў супастаўленні з беларускай, было выяўлена, што пры падабенстве структуры найбольш частотных мадэляў адзначаецца праяўленне нацыянальнай спецыфікі, якая выражаецца ў нямецкай мове няўнасцю мадэляў, якія зусім не прадстаўлены ў беларускай мове. Сярод іх:

- 1) спалучэнне назоўніка з займеннікам *alle (alle Wetter!, Alle Hagel)*;
- 2) спалучэнне назоўнікаў злучнікам *und (Donner und Doria!; Hagel und Donner!)*;
- 3) спалучэнне назоўніка з прыназоўнікам ці без яго і прыслоўя *auch* (таксама) *(Teufel auch!; Zum Donnerwetter auch!)* ці *noch(ein)mal (Herrgott noch mal!; zum Teufel noch mal!)*;
- 4) спалучэнне назоўніка з іншым назоўнікам у родным склоне (Genitiv) *(Mann Gottes!; Mann des Himmels!)*.

Аналіз інтэр'ектыўных выказванняў дае магчымасць наблізіцца да разумення таго, якім чынам у мове адбываецца вербалізацыя эмацыянальна-экспрэсіўнага фактару, звязанага, у сваю чаргу, з

пачуццёвымі механізмамі псіхікі чалавека. Выключную цікавасць выклікае пласт інтэр'ектыўных выказванняў беларускай мовы, нацыянальная адметнасць якіх праяўляецца ў немагчымасці знайсці іх іншамоўны (у нашым выпадку нямецкі) адпаведнік.

Інтэр'ектыўныя выказванні – вельмі прыдатны матэрыял для вызначэння тоеснасці і адрозненняў паміж дзвюма мовамі – беларускай і нямецкай.

Літаратура

1. Балли Ш. Французская стилистика. М., 1961. 394 с.
2. Комлев Н.Г. Словарь иностранных слов. М., 2001. 672 с.
3. Носович Я.Ф. К вопросу о нечленимых предложениях в русском синтаксисе // От слова к тексту : Матер. междунар. науч. конф. (Минск, 13–14 нояб. 2000 г.): В. 3 ч. Ч. 2. Минск, 2000. С. 48–52.

М.Л. Ключева

ГРАФІКА-АРФАГРАФІЧНАЕ АСВАЕННЕ АНГЛІЦЫЗМАЎ У СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ПУБЛІЦЫСТЫЦЫ

Беларускай мове канца XX – пачатку XXI стст. характэрна з'ява запазычвання слоў з англійскай мовы. Гэта тлумачыцца статусам англійскай мовы ў свеце, а таксама развіццём інфармацыйных тэхналогій. Галоўным пасрэднікам паміж носбітамі англійскай мовы і мовы-рэцыпіента, які актыўна ўплывае на працэс запазычання, з'яўляюцца сродкі масавай інфармацыі. У артыкуле мы мусім разгледзець графіка-арфаграфічнае асваенне англіцызмаў у сучаснай беларускай публіцыстыцы, як адзін з аспектаў у пытанні адаптацыі запазычанняў на беларускай глебе.

Існуюць разнастайныя спосабы перадачы запазычанняў у пісьмовай форме: 1) транслітарацыя; 2) трансфанацыя; 3) трансплантацыя.

Трэба заўважыць, што найчасцей сустракаецца спосаб трансфанацыі. Цікавым з'яўляецца той факт, што адны і тыя ж словы часам перадаюцца ў пісьмовай форме рознымі спосабамі: *Аб гэтым БелаПАН наведміла **niar**-менеджар рэкламнага агенцтва “Крынь”* (Народная Воля, 02.06.2004) – трансфанацыя; *Гэта вельмі важная рэч як шырокую **PR-акцыю***” (Народная Воля, 22.02.2005) – трансплантацыя. Адзначым, што спосаб трансплантацыі пачынае ўжывацца ўсё больш смела: *Таксама музей*